

QISHLOQ XO'JALIGI TOVAR ISHLAB CHIQUARUVCHILARI VA MODDIY- TEXNIK RESURSLARINI TA'MINLOVCHI KORXONALAR

Dilmurodov Hasan Fahridin o'g'li,

Magistrant, Toshkent davlat agrar universiteti, TDAU

Annotatsiya:

Ushbu maqolada qishloq xo'jaligi, ishlab chiqaruvchilar, mashina-traktor parkidan foydalanish, intensiv yo'l, ekstensiv yo'l kabilar yoritilgan.

Kalit so'zlar: qishloq xo'jaligi, ishlab chiqaruvchilar, intensiv yo'l, ekstensiv yo'l, xususiy mulk - fermer xo'jaligi, dehqon xo'jaligi, transport vositasi kabi v.x.

Kirish

Qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini kompleks mexanizatsiyalash va avtomatlashtirishga elektrifikatsiya yordam beradi. Qishloq xo'jaligini elektr energiyasi bilan ta'minlanganligining asosiy ko'rsatkichlari bo'lib, mehnatning elektr bilan ta'minlanganligi va elektr bilan qurollangani xizmat qiladi. Qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini elektr bilan ta'minlanganligi shudgor yoki ekish maydoni birligiga to'g'ri keladigan ishlab chiqarish maqsadlarida iste'mol qilingan elektr energiyasi miqdorini ko'rsatadi (kvt./soat1 ga). Mehnatning elektr bilan qurollanganligi o'rtacha yillik ishchi hisobiga ishlab chiqarish maqsadlarida iste'mol qilingan elektr energiyasi miqdori bilan izohlanadi (kvt./soat). Kompleks mexanizatsiyalashning iqtisodiy samarasi jonli mehnatni iqtisod qilish, mahsulot tannarxining pasayishi, yo'qotishlar kamayishi va ishlab chiqarish hajmining ko'payishida ifodalanadi.

Qishloq xo'jaligida mashina-traktor parkidan foydalanish samaradorligi quyidagi ko'rsatkichlar tizimi bilan izohlanadi:

- ✓ etalon gektar sharoitida smenali va kunlik ishlab chiqarish - mexanizatsiyalashtirilgan ish hajmining traktor bilan ishlangan smena yoki kun soniga nisbati.
- ✓ shartli etalon traktorda etalon gektardagi yillik ishlab chiqarish mexanizatsiyalashtirilgan ish hajmining shartli traktorga nisbati.
- ✓ traktorlar ishining smenalik koeffitsiyenti - smenadagi mashina kun soniga nisbati yoki kunlik ishlab chiqarishining smenadagi ishlab chiqarishiga nisbati.
- ✓ etalon traktor bilan ishlangan mashina-kun va mashina-smena sonining traktorlar soniga mashina-kun va mashina-smenada ishlangan umumiy soniga nisbati.
- ✓ traktor parkidan foydalanish koeffitsiyenti - ish vaqtining yillik fondiga bitta traktor bilan ishlangan mashina-kun sonining nisbati.
- ✓ shartli etalon gektarda hisobida ekspluatatsiya xarajatlari miqdori -ekspluatatsion xarajatlarning mexanizatsiyalashtirgan ish hajmiga nisbati. ekspluatatsion xarajatlar

mexanizatorlarga va yordamchi ishchilarga ish xaqi to'lash, yoqilg'i va moylash materiallarining qiymati, traktorlar va qishloq xo'jaligi mashinalari, texnik xizmat ko'rsatish va traktor hamda mashinalarning joriy ta'miri, mashinalarni saqlash xarajatlarini o'z ichiga oladi.

✓ mexanizatsiyalashtirilgan ishning shartli etalon gektarining tannarximexanizatsiyalashtirilgan ish hajmiga texnikalarni ekspluatatsiya qilish bo'yicha ishlab chiqarish xarajatlarining nisbati.

Qishloq xo'jaligi korxonalarida mashina-traktor parklaridan foydalanish samaradorligi quyidagi ko'rsatkichlar bilan izohlanadi: 1 ta traktorning yillik ishlab chiqarishi 1260 shart et.ga, kunlik ishlab chiqarishi 8 shart et.ga, smenadagi ishlab chiqarishi 7 shart et.ga, smenalilik ko'effitsiyenti 1,12; 157 mashina kun va 170 mashina smenada ishlagan 1 shart et.ga ning tannarxi. Kombaynlardan foydalanish samaradorligi (paxta, g'alla o'rib-yig'adigan va boshqalar) quyidagi ko'rsatkichlar bo'yicha aniqlanadi: mavsumiy ishlab chiqish, ga sutkalik ishlab chiqarish, ga, ishning kunlik soni.

Qishloq xo'jaligida texnikadan foydalanish samaradorligini ikki usul bilan amalga oshirish mumkin: intensiv va ekstensiv. Ish vaqti birligida tractor va mashinalar unumdorligining oshishi (soatda, smenada) - **intensiv yo'l**, yil davomida texnikani ekspluatatsiya qilish vaqtining uzaytirilishi **ekstensiv yo'l** deyiladi. Ammo texnikadan foydalanishning har qanday uzaytirilishi ham foydali bo'lavermaydi. Asosiy ishlarni cho'zib o'tirmasdan, eng yaxshi agrotexnika muddatlarida bajarish qishloq xo'jaligi ekinlari hosildorligining oshishiga yordam beradi. Traktorlarning kunduzgi va smenali ishlab chiqarishni ko'paytirish operatsiyalarni bajarish muddatlari qisqarishiga ta'sir etadi. Bu yerda agregatlar ishining smenaligining ko'effitsiyentini oshirish muhim ahamiyatga ega. Hozircha qishloq xo'jaligi korxonalarida bu ko'rsatkich pasayishda davom etmoqda.

Transport vositasidan foydalanish samaradorligini quyidagi ko'rsatkichlar izohlaydi:

1. Transport vositasining texnik tayyorligi ko'effitsiyenti – texnik jihatdan soz holdagi transport vositasining bo'lishi avtomobil - kuni sonining xo'jaligida bo'lgan umumiy avtomobil kuni soniga nisbati.
2. Transport vositasining yo'lga chiqish ko'effitsiyenti – ishdagi avtomobilkunlar sonining xo'jaligidagi avtomobil - kunlarga nisbati.
3. Yuk ko'tarishdan foydalanish ko'effitsiyenti. Yuk ko'tarishdan foydalanishning statistik va dinamik ko'effitsiyentlari aniqlanadi. Yuk ko'tarishdan foydalanishning statistik va dinamik ko'effitsiyenti haqiqiy tashilgan yukning yuk tashishdan to'liq foydalanish mumkin bo'lgandagi tashilishi, ya'ni avtomobil nominal yuk tashish qobiliyati nisbatiga teng. Iqtisodiy hisoblashda ko'pincha yuk ko'tarishdan foydalanishning dinamik ko'effitsientidan - tonna kilometrda haqiqiy bajarilgan transport ishlarining ehtimolli bo'lishi mumkin bo'lgan transport ishiga (yuk tashish qobiliyatidan to'liq foydalanilganda) nisbatidan ko'proq

foydalaniladi. Shu tarzda, yuk ko'tarishning statistik koeffitsientidan farqli holda u nafaqat tashilgan yuk sonini, shuningdek, yuk tashiladigan masofani ham hisobga oladi.

4. Yo'l bosishdan foydalanish koeffitsiyenti - yuk bilan yo'l bosishning avtomobilning umumiy yurish masofasiga nisbati.

5. Yurishning o'rtacha uzunligi - bu avtomobilning yuk ortish punktidan uni tushirish punktigacha bir marta borishi bo'lib, umumiy yuk bilan yurishni bajarilgan hamma yurishlar soniga bo'lib aniqlanadi.

6. Yuk tashishning o'rtacha masofasi - 1 tonna yukni tashishning o'rtacha uzoqligi tonna-kilometrlarda bajarilgan transport ishlarini tashilgan tonnalar miqdoriga bo'lish bilan aniqlanadi.

7. Yuklash - tushirishda transport vositasining bo'sh turib qolishi – transportga yuk jo'natiladigan punktdan u olib borilgan joyda yuk tushirib olingunga qadar to'xtab turilgan vaqt.

8. Naryad (ishga bo'lish)dagi vaqt - avtomobilning garajdan chiqib ketgan vaqtdan to garajga qaytib kelgan vaqtigacha, haydovchini ovqatlanish uchun ketgan vaqti olib tashlanib, soatlar soni bilan hisoblanadi.

9. Texnik tezlik - transport vositasining ma'lum vaqt davrida harakatlanishidagi o'rtacha tezlik bosib o'tilgan masofaning harakat vaqtiga nisbati bilan aniqlanadi.

10. Eksploatatsiya tezligi - transport vositasining yo'lda bo'lishi vaqtida xarakatlanishning shartli tezligi bosib o'tilgan masofaning yo'lda bo'lingan umumiy vaqtga nisbati bilan aniqlanadi.

Xususiy mulk

Fermer xo'jaligi, dehqon xo'jaligi, qo'shma korxonalar, oila tadbirkorligi, ijara jamoa, xususiy korxonalar, korporativ korxonlari, aksiyadorlik jamiyatlari, xo'jalik assotsiatsiyalari (birlashmalari) mulklarini o'z ichiga oladi. Xususiy mulk davlat mulki tarkibiga kirmagan barcha mulklardir. Xususiy mulkchilik jamiyat rivojiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Xususiy mulkchilik mulk egalarida undan unumliroq foydalanish qobiliyatini oshiradi. Mulkdor mulkidan qancha unumliroq foydalansa, o'zi shuncha ko'proq manfaatdor bo'ladi. U iqtisodiyotni barqarorlashtiradi, bozor iqtisodiyotida o'zaro raqobatni avj oldiradi va qiymat qonunining amal qilishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bu jarayonda fermer xo'jaliklarini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega.

Negaki, fermer xo'jaliklari o'z ijtimoiy-iqtisodiy mohiyati va xo'jalik yuritish tamoyillari jihatidan bozor iqtisodiyoti talablariga to'liq muvofiq keladi. Bular quyidagilarda o'z aksini topadi:

✓ respublikamizda fermer xo'jaliklarining mustaqil tovar ishlab chiqaruvchi bozor subyekti sifatida faoliyat yuritishi uchun mustahkam huquqiy-meyoriy asoslar yaratilgan;

- ✓ fermer xo'jaliklarining xususiy mulk asosida faoliyat yuritishi ularga mustaqil ravishda barcha iqtisodiy va moliyaviy xavf-xatarlarni o'z zimmlariga olgan holda bozorlarni tanlash imkoniyatini beradi;
 - ✓ fermer xo'jaliklarining bozordagi talab va taklifni hisobga olgan holda mahsulot ishlab chiqarishni rejalashtirishi, kimga va qancha miqdorda mahsulot sotishni mustaqil hal etishi bozorda raqobat muhitini rivojlantirishga va shu orqali butun iqtisodiyotning samarali faoliyat ko'rsatishiga asos yaratadi;
 - ✓ fermer xo'jaliklarining ishlab chiqarish natijalarini majburiy to'lovlar to'langandan so'ng, mustaqil o'zlashtirish va tasarruf etishi ishlab chiqarishni rivojlantirishga kuchli iqtisodiy rag'batlar paydo qiladi va bozor mexanizmining joriy etilishiga olib keladi.
- Yuqoridagilardan shunday xulosa chiqarish mumkinki, fermer xo'jaligi tadbirkorlik faoliyatining muhim shakli sifatida iqtisodiy taraqqiyotga turtki beruvchi muhim omil hisoblanadi.

Fermer xo'jaliklari – ijaraga berilgan yer uchastkalaridan foydalangan holda qishloq xo'jaligi mahsuloti ishlab chiqarish bilan shug'ullanuvchi, mustaqil xo'jalik yurituvchi subyektdir. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2010 yil 16 martdagi 47-sonli - Fermer xo'jaliklari tasarrufidagi yer uchastkalari maydonlarini maqbullashtirish yakunlari to'g'risidagi qaroriga muvofiq, 66134 ta fermer xo'jaliklari tashkil etildi. Ta'kidlash lozimki, fermer xo'jaliklari sonining o'sishi ularning faoliyati samaradorligi darajasi to'g'risida to'liq tasavvur bermaydi. Fermer xo'jaliklari faoliyati samaradorligini oshirish, mahsulot sifatini yaxshilash va mehnat unumdorligini oshirish uchun ularning ixtisoslashuv darajasi muhim ahamiyatga ega. Fermer xo'jaliklari ixtisoslashuv jarayonining tahlili shuni ko'rsatmoqdaki, 2019-2021 yillarda respublikada chorvachilik mahsulotlari ishlab chiqarishga ixtisoslashgan fermer xo'jaliklari dehqonchilikka nisbatan ustun ravishda rivojlangan bo'lsa, 2019-2021 yillarda dehqonchilikka ixtisoslashgan fermer xo'jaliklari va ko'p tarmoqli fermer xo'jaliklari ko'plab tashkil etilayotganligini, chorvachilikka ixtisoslashgan fermer xo'jaliklari salmog'ining ham yildan-yilga oshib borayotganligini kuzatish mumkin. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.M. Mirziyoyev o'z ma'ruzasida - Fermerlik harakatini rivojlantirish natijasida mamlakatimizda keyingi yillarda 160 mingdan ortiq fermer xo'jaliklari shakllanib, ular bugungi kunda 10 dan ortiq yo'nalishlarda samarali faoliyat yuritmoqda. Eng quvonarlisi, 12 mingdan ziyod fermer xo'jaligi rahbarlarini 30 yoshgacha bo'lgan yoshlar tashkil etsa, 6 mingdan ortiq fermer xo'jaligiga xotin-qizlarimiz rahbarlik qilmoqda.

Xulosa qilib aytganda, Qishloq xo'jaligining ishlab chiqarish fondlari bilan ta'minlanishini yaxshilashda, jonli mehnat sarflari tejalishida, ekinlar hosildorligi, chorva hayvonlari mahsuldorligi oshishida, mahsulotlar sifati yaxshilashda asosiy va aylanma vositalar muhim

ahamiyatga ega. Asosiy va aylanma fondlardan foydalanish darajasini va namlarining iqtisodiy samaradorligi holatini aniqlashda tegishli ko'rsatkichlar tizimidan foydalaniladi. Hozirgi davrda asosiy va aylanma fondlardan foydalanish holati, samaradorligini oshirishga va qishloq xo'jalik korxonalarining ular bilan ta'minlanganlik darajasini oshirishga alohida e'tibor berilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Toshboyev A.J. Tarmoq iqtisodi va menejmenti. Uslubiy qo'llanma. -T.: TIQXMII, 2010. Umurzoqov O'P., Toshboyev A.J., Rashidov J., Toshboyev A.A. Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti va menejmenti. -T.: «Iqtisod-moliya», 2008
2. Xodiyev B.Yu., Bekmurodov A.Sh., G'ofurov U.V., To'xliyev B.K. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Islom Karimovning «Jahon moliyaviy iqtisodiy inqirozi, O'zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo'llari va choralari» nomli asarini o'rganish bo'yicha o'quv qo'llanma. -T.: Iqtisodiyot, 2009.
3. Sergeev N. V. Veretennikova I. N., Yanovskiy V. V. Organizatsiya ifinansirovanie investitsiy. M. Finansi i statistika. 2003.
4. Pribytova G. Metodologicheskie podxody kotsenke investitsionnoy privlekatelnosti kak osnovy razrabotki investitsionnoy politiki // Investitsii v Rossii. 2010. №3.
5. Makarova YU. G. Investitsionnaya politika predpriyatiya sushnost i etapy / YU. G. Makarova, E. A. Pavlova, A. M. Kovaleva // Molodoy uchenyy. 2012.